



„СВЕВЛАД“ – www.svevlad.org.rs

Александар Узелац: *Најамничке војске краља Стефана Уроша II Милутина*
Објављено: септембар, 2017.

Александар Узелац

Најамничке војске краља Стефана Уроша II Милутина*

АПСТРАКТ: На основу података српских, византијских и западних извора, као и најновијих историографских сазнања, у тексту се анализирају порекло, улога и разлози присуства најамника у средњовековној Србији током владавине краља Стефана Уроша II Милутина (1282-1321).

Кључне речи: Стефан Урош II Милутин, најамници, српска средњовековна војска, Кумани, Туркопули, (Константин) Мелик, Франческо де Саломоне, XIII-XIV век.

Најамничка војска¹ у Србији током владавине краља Стефана Уроша II Милутина (1282-1321) представља тему која има истакнуто место у проучавању српске средњовековне војне историје. Најпре због приметног учешћа најамника у честим, дугим и жестоцим Милутиновим ратовима против спољашњих и

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије „Етногенеза Срба у средњем веку: Упоредна анализа историјскокултурног наслеђа, генетичког материјала и предмета материјалне структуре са аспекта аналитичке хемије“, ев. бр. 47025.

Објављено у Војно-историјском гласнику бр. 2/2011, Институт за стратегијска истраживања – Одељење за војну историју Министарства одбране Републике Србије. Стр. 9-27.

¹ Према често понављаној дефиницији у радовима домаћих историчара, најамничка војска је „професионална војска којој је оружје било алат; а ратовање занат и средство за живот“. G. Škrivanić, „O najamničkoj vojsci u srednjevekovnoj Srbiji“, *Војноисторијски гласник*, 1/1954; стр. 81 (у даљем тексту Škrivanić, *O najamničkoj vojsci*); А. Веселиновић, „Војска у средњовековној Србији“, *Војноисторијски гласник*, 1-2/1994, стр. 407. У овом раду полази се од нешто другачије поставке: „It is the concept of fighting for profit, together with the gradual emergence of a concept of 'foreignness' which distinguish the true mercenary from the ordinarily paid soldier.“, M. Mallet, „Mercenaries“, *Medieval Warfare A History*, ed. M. Keen, Oxford; 1999, стр. 209. Иако ни ова дефиниција није општеприхваћена (уп. K. de Vries, „Medieval Mercenaries - Methodolog, Definitions and Problems“, *Mercenaries and Paid Man - The Mercenary Identity in the Middle Ages*, ed. J. France, Leiden, 2008, стр. 43-60), она представља адекватну основу за разматрање проблематике најамничке војске у Немањинској Србији, пошто је домаће становништво било укључено у војни систем преко већ постојећих друштвених обавеза, па се њихова војна служба не може дефинисати као најамничка.

унутрашњих противника.² Затим, иако је присуство најамничких одреда забележено у средњовековној Србији и у ранијој епохи,³ тек од Милутиновог времена може се говорити о најамничкој војсци као стално присутној компоненти војске Немањића. Коначно, сам њен састав и разнородност, односно присуство најамника из околних земаља, припадника номадских и полуномадских народа пореклом са истока; као и војника из западне Европе у тадашњој српској држави; представља особеност која заслужује нарочит осврт.

Постоје бројни радови и истраживања у којима је обрађивана проблематика најамничке војске у средњовековној српској држави.⁴ Међутим, у

² Проучавање ратова Милутиновог времена није обједињено у посебно истраживање. За ратове против Византије (1282-1299) видети: *I. Mavromatis, La Fondation de l'Empire Serbe le kralj Milutin, Thessaloniki 1978, стр. 15-53*; Историја српског народа I, ур. С. Ћирковић, Београд, 1982, стр. 437-448 (Љ. Максимовић, у даљем тексту ИСН); *Византијски извори за историју народа Југославије*, VI, Београд, 1986 (коментари уз одломке из дела Георгија Пахимера, Нићифора Григоре и Теодора Метохита, у даљем тексту ВИИИЈ); за борбе на североисточним границама српске државе против господара Браничева Дрмана и Куделина и видинског кнеза Шишмана (око 1290-1293): С. Мишић, „Српско-бугарски односи на крају 13. века“, *Зборник радова Византолошког института* 46/2009, стр. 333-340; А. Узелац, „'Кан' Ногај, краљ Милутин и српско-татарски сукоби крајем XIII века“, *Војноисторијски гласник*, 1/2009, стр. 9-31; за српско-угарске сукобе крајем Милутинове владавине (1317-1320): Ј. Кал ић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд, 1967, стр. 69-71; С. Ћирковић, „Београд под краљем Душаном?“, *Зборник историјског музеја Србије*, 17-18/1981, стр. 37-42; С. Ћирковић, „Земља Мачва и град Мачва“, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 74/2008, стр. 12-13; о српским војним експедицијама у Тракију и Малу Азију 1312-1313. године, које су уследиле као савезничка помоћ Византији: *N. Oikonomides, „The Turks in Europe (1305-1313) and the Serbs in Asia Minor (1313)“, The Ottoman Emirate: 1300-1389, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, стр. 159-168*; за Милутинове ратове против далматинских банова Шубића и сукобе са Дубровником током прве две деценије XIV века: Б. Крекић, „Зашто је вођен и када је завршен рат Дубровника и Србије 1301-1302?“, *Зборник радова Византолошког института*, 17/1976, стр. 417-423; Н. Фејић, „Један поглед на ратове Дубровника“, *Историјски часопис*, 56/2008, Београд, 2008, стр. 130-133; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд, 1986, стр. 35-37, 40-41; *ИСН, стр. 472-473* (С. Ћирковић); за рат Милутина и Драгутина који је окончан 1311. године још увек најреферентније истраживање јесте М. Динић, „Однос између краља Милутина и Драгутина“, *Зборник радова Византолошког института*, 3/1955, стр. 58-68 (у даљем тексту Динић, Однос). Према Динићу, овај сукоб отпочео је још 1301. године. Међутим, чини се да је такво датовање преурађено и да је аутор поједине назнаке из дубровачких извора о тадашњем рату Милутина и Павла Шубића погрешно повезао са каснијим сукобом двојице српских владара.

³ О присуству најамника у Србији пре Милутиновог времена недвосмислено говори само неколико података. У *Житију Светог Симеона* Стефан Првовенчани помиње да су браћа Стефана Немање уочи битке код Пантина најмили грчке војнике, Фруге [Франке] и Турке; *Стефан Првовенчани, Сабрана дела*, прир. Љ. Јухас-Георгијевска, Т. Јовановић, Београд, 1999, стр. 30-31; Стефан помиње и да је његов брат Вукан, приликом сукоба око рашког престола почетком XIII века, извео иноплеменике на отачаство своје; *Исто*, стр. 72-73. Према казивању архиепископа Данила II, принц Стефан Драгутин је у борби против свога оца краља Уроша I, почетком седамдесетих година XIII века, имао подршку угарских и куманских најамника: *Архиепископ Данило и други, Животи краљева и архиепископа српских*, прир. Ђ. Даничић, Загреб, 1866, стр. 17 (у даљем тексту Данило/Даничић); *Архиепископ Данило, Животи краљева и архиепископа српских*, прев. Л. Мирковић, Београд, 1935, стр. 16 (у даљем тексту Данило/Мирковић).

⁴ С. Новаковић, *Стара српска војска - историјске скице*, Београд, 1893, стр. 76-96; К. Јуречек, *Историја Срба, II*, прев. Ј. Радонић, Београд, 1952, стр. 110-114; Н. Ступијевић, *Српска феудална војска*, Београд, 1954, стр. 37-40; Р. Томас, *Vojna istorija*, Београд, 1959, 428-429; *Škrivanić, O najamničkoj vojsci*, стр. 80-93; G. Škrivanić, „Organizacija srednjovekovne vojske u Srbiji, Bosni i Dubrovniku“, *Vojnistorijski glasnik*, 1/1967, стр. 150-157; Веселиновић, н. д., стр. 407-414; М. Поповић, „Вештина ратовања и живот војника“, *Приватни живот у српским земљама средњег века*, прир. С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, Београд, 2004, стр. 226-232;

овим текстовима многа питања која искрсавају специфично око најамничких војски краља Милутина (њихово порекло, организација; трошкови и разлози бројног присуства најамника) нису била истраживана. Такође, у досадашњим радовима нису били узети у обзир сви расположиви подаци из српских, византијских и западних извора значајни за тему. Овај текст представља скроман покушај у настојању да се та празнина попуни, кроз анализу улоге три поменуте групације најамника, а потом и других аспеката њиховог присуства у Милутиновој Србији, у мери у којој то сами извори допуштају.

Најамници из околних земаља

Често се цитирају речи Милутиновог биографа архиепископа Данила II, како од других околних царевина многи иђаху ка овоме благочастивоме слушајући за велику његову врлину и славно име.⁵ Међутим, овај податак не представља само констатацију општег карактера. Писац га јасно везује за одређену епизоду из Милутинових борби против Византије, наводећи у свом даљем излагању: и тако, са таквим силама подигавши се, пође и узне земљу дебарску са свима градовима и државама њиховим; такође и државу земље кичевске... поречку земљу такође.⁶ Извесно је да се Данилово казивање односи на Милутинову војну кампању у јесен 1284. године⁷ а порекло ових најамника може се посредно одредити и поткрепити на основу тадашњих активности српског владара. У лето 1284. године, пре 11. августа, када су из Дубровника упућени поклони за свадбу,⁸ био је склопљен брак између Милутина и четворогодишње ћерке бугарског цара Георгија I Тертера.⁹ Како новија истраживања показују, Милутин је том приликом, желећи да ојача савез са бугарским владарем, посетио његову престоницу Трново.¹⁰ С обзиром на тадашњи брачни и политички савез склопљен између двојице владара, чини се извесним да су најамници који су Милутину током 1284. године дошли у помоћ за борбу против Византије били из Другог бугарског царства.

Ипак, Данило говори о околним царевинама у множини и овде се свакако ради о тачном обавештењу. Наиме, познато је да се у Србији, отприлике од овог времена, налазио и Византинац Котаниц Торник. Иако није био класични најамник, већ пре политички пребег, Котаницове активности у српској служби помињу се првенствено у војном контексту. Судећи по вестима византијског историчара Георгија Пахимера, који га назива краљевим хипостратегом („под-стратегом“, одн. другим по заповедништву), он је током свог боравка у Србији уживао високи војни положај. Котаниц је и после 1284. године учествовао у рату против Византије на српској страни, како преноси Пахимер, *проваљујући на разбојнички начин и пљачкајући уз границу*. Приликом удаје византијске

А. Узелац „Источњачки најамници у Србији почетком XIV века“, *Весник војног музеја*, 34/2007, стр. 29-37.

⁵ Данило/Даничић, стр. 114; Данило/Мирковић, стр. 86.

⁶ Исто.

⁷ ИСН, стр. 440-441 (Љ. Максимовић).

⁸ Г. Чремошник, *Историски споменици дубровачког архива, III/1: Канцелариски и нотариски списи 1278-1301*, Београд, 1932, стр. 122, 136-137, док. бр. 354, 367.

⁹ У литератури се она уобичајено назива Ана, на основу помена истоимене краљице у *Пљеваљском требнику* с краја XIII века, која може, али и не мора, да буде Милутинова бутарска супруга, Љ. Стојановић, „Требник манастира Св. Тројице код Пљеваља“, *Споменик Српске Краљевске Академије*, 56/1922, стр. 25. О узрасту бугарске принцезе приликом ступања у брак видети: И. Божилов, *Фамилијата на Асеневици*, Софија, 1994, стр. 258.

¹⁰ Мишић, н. д, стр. 334-335.

принцезе Симониде за Милутина, 1299. године, он је био изручен својим сународницима.¹¹ Том приликом било је и других византијских пребега у Србији који су предати Византији, иако о њиховој улози у претходним српско-византијским борбама није могуће казати нешто одређеније.¹²

Најамници из околних земаља помињу се и касније, током последње године Милутинове владавине и непосредно након његове смрти. У тзв. *Пејатовићевом родослову*, тексту преписаном у XVII веку из старијих изворника, постоји уметак насловљен *О трпенију Светог краља*.¹³ Тај одељак представља прворазредни извор за збивања која су се одиграла у то време, на шта је у домаћој историографији тек недавно обрађена дужна пажња.¹⁴ У тексту се говори како је Милутин намеравао да престо остави свом сину Константину и *пошто се случи нека војна, Константин оде да најми војску од Грка и Бугара, и закасни тамо. Милутин, његов отац, умре*.¹⁵ Поменути војна односила се на тадашњи српско-угарски сукоб, а Константинов одлазак у околне земље извесно се одиграо у другој половини 1321, пошто је Милутин умро 29. октобра исте године.¹⁶

Након краљеве смрти, између његових синова Константина и Стефана дошло је до рата око престола. У њему је учествовала и најамничка војска, свакако она коју је Милутинов несудњени наследник унајмљивао од Грка и Бугара. Присуство најамника у Константиновој војсци потврђује *Житије Стефана Дечанског* из пера Григорија Цамблака, где се наводи да је Константин, *сакупивши довољно војске призвао и од околних предела не малу помоћ*.¹⁷ Грчки и бугарски најамници ипак му нису помогли. Краткотрајни рат био је завршен Стефановом победом на Дмитровачком пољу под Звечаном, након које је његов противник убијен, ако је веровати једном западном савременнику, на изузетно свиреп начин.¹⁸

Источњачки најамници

Другу групу најамника представљају одреди источњака - Татара; Алана, Туркопула и Кумана. Они су оставили снажан печат у српским збивањима крајем прве и почетком друге деценије XIV века. Након што је господар доњег Дунава, монголски великаш Ногај, претрпео пораз и погинуо 1299. године у сукобу са легитимним каном Златне хорде Токтом, његови пређашњи бројни

¹¹ Georges Pachymeres, *Relations Historiques*, III, ed. A. Faller, Paris, 1999, str. 284-285, 298-299 (у даљем тексту Pach./Faller); ВИИИЈ, VI, стр. 34-35 (превод и коментари Љ. Максимовић); О Котаницу: Љ. Максимовић, „Котаниц Торник“, *Зборник радова Византолошког института*, 39-40/1991, стр. 183-191.

¹² ВИИИЈ, VI, стр. 98-100 (Теодор Метохит, превод и коментари И. Ђурић).

¹³ А. Пејатовић, „Један српски родослов нове редакције“, *Споменик Српске Краљевске Академије* 38/1900, стр. 123-127; Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, 1927, 45-51 (у даљем тексту Стојановић, *Родослови и летописи*).

¹⁴ В. Петровић, „О трпение светог краља“, *Историјски часопис*, 54/2007, стр. 93-100.

¹⁵ Пејатовић, *н. д.*, стр. 126; Стојановић, *Родослови и летописи*, стр. 49.

¹⁶ В. Петровић, *н. д.*, стр. 97.

¹⁷ Ј. Шафарик, „Живот краља Стефана Дечанског“, *Гласник Друштва српске словесности*, 11/1859, стр. 65; Григорије Цамблак, *Књижевни рад у Србији*, прир. Д. Петровић, Београд, 1989, стр. 63.

¹⁸ Пејатовић, *н. д.*, стр. 126; Стојановић, *Родослови и летописи*, стр. 49; Brocardus, *Directorium ad Passagium faciendum*, ed. C. Kochler, Recueil des historiens des Croisades: Documents Armenies, II, Paris 1906, str. 438.

поданици Алани и Татари потражили су уточиште јужно од Дунава.¹⁹ Они су постали ненадана и преко потребна подршка у вероватно најтежем тренутку Милутинове владавине - око 1310. године, у време док је у земљи беснео сукоб између њега и његовог брата Драгутина. Приближно у исто време у Србији су се обрели и некадашњи византијски ренегати Туркопули (потомци покрштених Турака).²⁰ Они су 1305. године напустили византијску службу и прешли у окриље чувене западњачке војне дружине - Каталанске компаније. Након што су заједно са Каталанцима темељно опустошили Тракију и Македонију,²¹ Туркопули су се разишли од својих дотадашњих савезника и дошли под Милутиново окриље. Њихов вођа био је Мелик, по свему судећи идентична личност са Константином Меликом, сином селџучког претендента Изедина Кај-Кавуса II.²²

Византијски историчар Нићифор Григора пише да се Мелик, који је водио са собом 1.000 коњаника и 500 пешака, *није могао надати да ће било како с Ромејима склопити пријатељство па је радије прихватио позив краља Србије*²³ Долазак Туркопула у Србију на Милутинов позив потврђују и домаћи извори.²⁴ Напосредно по свом ступању у краљеву службу, Мелик и његови људи учествовали су у једном пограничном сукобу против византијских снага, са царским војсковођом Хандрином на челу, који се завршио византијском победом.²⁵ Потом су обе најамничке групације учествовале у Милутиновом рату против брата. Данилов анонимни настављач једини пружа детаље о њиховој улози у борбама. Према његовим речима, Милутин, сам уставши пође против брата свога на рат и против своје воље, јер се сви његови великаши беху одметнули. Али Бог, који чини једини милосту тисућама, дарова и тому благочастивому ненадану помоћ. Јер те године његове скрби многе војске народа татарскога, турскога и јашкога [тј. Алана] дошавши предадоше му се. И са њима пошавши одби насилје оних који су борбу водили с њиме све добро

¹⁹ О Аланима у саставу Ногајеве хорде: О. Бубенок, *Аланы - Асы в Золотой Орде* (XIII-XV вв.), Киев 2004, стр. 230-252. О сеобама Алана и Татара јужно од Дунава почетком XIV века: П. Павлов, „Патриарх Йоаким III, татарски хан Чака и цар Теодор Светослав“, *Духовна култура*, 6/1992, стр. 27-33; А. Alemany, *Sources on the Alans: A Critical Compilation*, Boston-Leden, 2000, стр. 213-218, 302-307; I. Vasary, *Cumans and Tatars – Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans* 1185-1365, Cambridge, 2005, стр. 91-98.

²⁰ О Туркопулима у тадашњој Византији видети: М. Bartusis, *The Late Byzantine Army – Arms and Society 1204-1453*, Philadelphia, 1992, стр. 61-62.

²¹ О активностима Каталанске компаније у византијским земљама постоји веома обимна литература, па скрећемо пажњу само на најважнија дела: G. Schlumberger, *Expedition des „almogavares“: ou routiers Catalans en Orient de l’an 1302 l’an 1311*, Paris, 1902; A. Rubio i Liuch „La Companya Catalana sota el comandament de Teobald de Cepoy“, *Miscellania Prat de la Riba*, I, Barcelona, 1923, стр. 219-270; R. Burns, „The Catalan Company and European Powers 1305-1311“, *Speculum*, 29/1954, стр. 751-771; A. Laiou, *Constantinople and the Latins – The Foreign Policy of Andronicus II*, Cambridge MA, 1972, стр. 127-242.

²² О идентификацији Мелика са Изединовим сином Константином: P. Wittek, „Yaziioghlu 'All on the Christian Turks of the Dobruja“, *Bulletin of the School of Oriental and African studies*, 14/1952, 51т. 665; уп. V. Laurent, „Une famille turque au service de Byzance: Les Melikes“, *Byzantinische Zeitschrift* 49/1956, стр. 361-362.

²³ *Nicephori Gregorae Byzantina Historia*, I, ed. L. Schopen, Bonn, 1829, s. 254 (у даљем тексту Gregoras); ВИИИЈ, VI, стр. 182-183 (превод и коментари С. Ђирковић и Б. Ферјанчић).

²⁴ Данило/Даничић, стр. 143, 354; Данило/Мирковић, стр. 168, 269.

²⁵ ВИИИЈ, VI, стр. 613-614 (Тома Магистар, коментари Н. Радошевић); (Oikonomides, *н. д.*, стр. 162. Током 1308-1310. године, након Милутиновог споразума са титуларним константинопольским царем Карлом Валоа, дошло је до новог захлађења односа између српског владара и Византије, Mavromatis, *н. д.*, стр. 57-59; ВИИИЈ, VI, стр. 173-175, н. 52 (С. Ђирковић и Б. Ферјанчић). Уп. и последњу напомену у овом тексту.

свршивши Божјом помоћу".²⁶ Иако кратке, пишчеве вести недвосмислено показују да су одреди источњака били пресудни чинилац који је Милутину обезбедио победу. Недуго затим рат је био окончан, а хиландарски игуман Никодим упућен је у Константинопољ, да би цар Андроник II и цариградски патријарх Нифон посредовали у склапању мировног споразума међу зараћеном браћом.²⁷

Милутин је у ово време располагао са још једном војном формацијом источњака - одредом Кумана. Византијски ексар и историчар Јован Кантакузин преноси да је крајем 1320. године једно српско посланство са монахом Калиником на челу приспело у Константинопољ са циљем да тражи враћање безмало две хиљаде Кумана које је цар Андроник II [1282-1328] позајмио од српског владара, али их није вратио.²⁸ Претпоставља се да је Милутин настојао да обезбеди њихове услуге због угарске претње; која је тада притискала северне границе његове државе,²⁹ што је био и разлог нешто каснијег пута принца Константина у околне земље. О околностима и времену доласка ове групе Кумана из Србије у Византију Кантакузин не говори, али се из других извора о томе нешто може више сазнати. Познато је да је 1312. године, након склапања мира са Драгутином, Милутин пружио војну помоћ Византији, уздрманој дејствима друге групе Туркопула, предвођене извесним Халилом; која се учврстила у Галипољу и одатле узнемиравала околне области. Нићифор Григора наводи да су, у немогућности да сами изађу на крај са њима, Ромеји одлучили да доведу неке најамнике са стране и да је у ту сврху Андроник II послао молбу за помоћ свом зету Милутину. Из Србије је тада приспело две хиљаде одабраних коњаника, који су заједно са византијским снагама опсели Турке и држали их у обручу, доприневши тако њиховом коначном слому.³⁰ Идентична бројка, поменута у Кантакузиновом казивању и везано за српску војну експедицију о којој говори Григора, навела је савремене историчаре да у овој савезничкој помоћи виде долазак куманских најамника.³¹ Григора напомиње да се српска војна помоћ састојала искључиво од коњице, што такође поткрепљује тврдњу да се ради о Куманима.

Казивање архиепископа Данила II осликава ове борбе из другачије перспективе. Према његовим речима, Милутин је, удовољавајући Андрониковој молби, послао на Турке своје сродство и телесну стражу (хранение).³² Поредићи и узимајући у обзир Григорине и Данилове наводе о карактеру српске војне помоћи, намеће се закључак да би управо те две хиљаде коњаника могло представљати Милутинову телесну стражу, коју помиње српски архиепископ, односно да су њу чинили прекаљени Кумани које је 1320. године владар настојао да врати у Србију.

Постоји могућност да су ови Кумани у Србију доспели из подунавске Бугарске, с обзиром на то да се у тзв. *Троношком родослову* помиње да је у борби против Турака, уз Андроника II и Милутина, учествовао и видински

²⁶ Данило/Даничић, стр. 358-359; Данило/Мирковић, стр. 273.

²⁷ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, I, Београд, 1902, стр. 22-23, док. бр. 52; Динић, Однос, стр. 68-73.

²⁸ *Ioannis Cantacuzeni eximeratoris historiarum libri IV*, 1 ed. I. Schopen, Bonn, 1828, s. 35 (=Cantacuzenus); ВИИИЈ, VI, стр. 307-308 (превод и коментари С. Ћирковић и Б. Ферјанчић).

²⁹ ИСН, I, стр. 475 (С. Ћирковић).

³⁰ *Gregoras*, I, str. 262-263, 267-269; ВИИИЈ, VI, стр. 184-188 (превод и коментари С. Ћирковић и Б. Ферјанчић); *Oikonomides*, н. д., стр. 163-165.

³¹ *Mavromatis*, н. д., стр. 70; *Bartusis*, н. д., стр. 83; *Vasary*, н. д., стр. 118-119.

³² Данило/Даничић, стр. 145; Данило/Мирковић, стр. 109-110.

господар Шишман, бугарски краљ.³³ Иако потиче из познијег и непоузданог извора,³⁴ ова претпоставка није неоснована. Милутин и Шишман били су се у ово време у добрим односима, а познато је и да је почетком XIV века видински господар располагао бројним одредима источњачких најамника.³⁵

Што се тиче њиховог боравка у Србији, чини се да су Кумани учествовали у још једном важном догађају. Након завршетка борби између Милутина и Драгутина; а пре српске војне експедиције у Тракију, дошло је до побуне Меликових Туркопула. Док је, према српским изворима, разлог побуне био у Меликовој превртљивости и злонамерности,³⁶ Григора пружа јасније узроке: требало је да ови људи убудуће у Србији воде приватан живот, осим када рат наметне потребу да један број, који краљ одреди, поново узме оружје у руке и војује са српском војском.³⁷ Овакав статус свакако није био по вољи источњацима, навикнутим на сталну војну службу и привилеговани положај који је она доносила. Побуна је, према вестима српских писаца, била сурово угушена. Како Данило преноси, Милутин је *одмах поучио свечасну властелу отачаства свога и не мало своје сродство, спремивши се на бој против тих безбожних Персијанаца [Турака] са својом телесном стражом и одолевши победи, и њихово оружје уђе у њихово срце, а људи њихови сломеше се, и не би спомена о њихову безбожну гневу. Једне предаде смрти, а друге осуди на заточење, а остале, и то не мало, предаде у ропство српској земљи.*³⁸ Његов настављач додаје како је Мелекил [тј. Мелик] *скончао љутом смрћу.*³⁹

Тако је, по свему судећи, једна група источњачких најамника у Милутиновој служби (куманска телесна стража) била употребљена против друге (Туркопули). Ови догађаји сведоче не само о улози и значају источњачких најамника у тадашњој српској држави; већ показују и тешкоће са којима се владар суочавао приликом ослањања на најамничку војску.

Западњачки најамници

За разлику од најамника из суседних земаља, као и источњака, подаци о западњачким најамницима у Србији Милутиновог времена изузетно су фрагментарни. Цео корпус извора практично се може свести на казивање једног витешког романа из прве половине XIV века и надгробни натпис из северноиталијанског града Тревиза.

³³ Ј. Шафарикъ, „Србский летописаць изъ почетка XVIгъ столетия“, Гласник Друштва србске словесности, 5/1853, стр. 59; уп. Г. Николов, „Сепаратизмът в Българския северозапад и Срѣбското кралство в края на XIII в“, България и Сръбия в контекста на византийската цивилизация, София, 2003, с. 106.

³⁴ О Тронушком родослову као историјском извору видети Н. Радојчић, *О Тронушком родослову*, Посебна издања СКА, књ. 86, Београд, 1931.

³⁵ Шишман је пружио уточиште групи од 3.000 Татара, на челу са Ногајевим унуком Кара-Кишеком, чије је присуство у видинској кнежевини документовано више од две деценије касније у арапским изворима; В. Г. Тизенгаузен, *Сборникъ материаловъ, относящихся къ истории Золотой Орды, т. I: Извлечения из сочинений арабскихъ*, Санкт-Петербург, 1884, стр. 119, 162, 385 (вести Бајбарса ал-Мансурија, ал-Нувајрија и Ибн Халдуна); П. Павлов, „Монголотатари на Българска военна служба в началото на XIV век“, *Военноисторически зборник*, 2/1987, стр. 112-120.

³⁶ Данило/Даничић, стр. 143, 354; Данило/Мирковић, стр. 108, 269.

³⁷ Gregoras, I, str. 254; ВИИНЈ, VI, стр. 183 (превод и коментари С. Ђирковић и Б. Ферјанчић).

³⁸ Данило/Даничић, стр. 143-144; Данило/Мирковић, стр. 109.

³⁹ Данило/Даничић, стр. 354; Данило/Мирковић, стр. 269.

Витешки роман *Сицилијанац авантуриста* (*Fortunatus Sicilus ossia l'avventuroso Siciliano*), написан на тосканском наречју, традиционално је приписиван Бозону из Губија, италијанском романописцу који је можда најпознатији по друговању са Дантеом Алигијеријем.⁴⁰ Међутим, у науци је још пре више од једног столећа његово ауторство доведено у питање, као и година настанка дела - 1311, која се среће у једном рукопису. Даље, показано је да *Сицилијанац авантуриста* у многим својим елементима представља плагијат заснован на другим списима оновремене италијанске књижевности, као и да време настанка овог дела треба померити бар две деценије унапред.⁴¹ Садржај треће књиге овога дела, који је од значаја за тему, добро је познат у домаћој литератури,⁴² те се на овом месту треба осврнути само на неколико кључних момената. У њој се говори о доживљајима витеза Улива де Фонтане, који након краха анжујске власти на Сицилији 1282. године са десеторицом витезова пратилаца одлази преко мора и ступа у службу рашког краља (re di Rascia) у Склавонији (Schiavonia).⁴³ Рашки краљ, како писац казује, није моћан нити вичан ратовању и већ дванаест година траје рат у коме безуспешно покушава да заузме Патрас (Patrasso), који се налази под влашћу кнеза Мореје (Prenza della Morea).⁴⁴ Уливо најпре херојски заузима град у краљево име, а потом са владаревим одобрењем одлази на исток, у службу краља Мале Јерменије (re d'Ermenia), који ратује против мамелучког султана (soldano di Babilonia). Заједно са Уливом, рашки краљ шаље на исток у помоћ братском хришћанском владару и четири стотине витезова најамника, углавном Француза и Немаца (Francieschi e Tedeschi).⁴⁵ Уливо касније поново одлази у Склавонију, где за рачун рашког краља, и сада већ на челу целе његове војске, успешно ратује против Мађара.⁴⁶

Прича из витешког романа *Сицилијанац авантуриста* садржи невероватне и фантастичне детаље као што су краљев поход на Патрас; наводне везе српског и јерменског владара и разлог рата Срба и Мађара - жеља угарског краља да свог сина ожени лепом ћерком рашког владара. Такође, имена протагониста су фиктивна и намерно измишљена - краљ Рашке се у делу назива Аркај, његов унук Антоније, угарски краљ Анкорас, краљ Мале Јерменије Ancharigi, а његов главни војни заповедник Андромед.⁴⁷ Ипак, декор у коме се дешава радња романа има неколико веродостојних историјских црта с почетка XIV века, као што су походи мамелучких султана у Малу Јерменију⁴⁸ и српско-угарске борбе у Подунављу. Историјским се може сматрати и мотив српско-анжујских веза с краја XIII века,⁴⁹ па чак и сукоб рашког краља са кнезом

⁴⁰ *L'avveturoso Siciliano di Bosone da Gubbio – romanzo storico scritto nel MCCCXI*, ed. G. Nott, Firenze 1832 (у даљем тексту *L'avveturoso Siciliano*).

⁴¹ G. Mazzatinti, „Bosone da Gubbio e le sue opere“, *Studi di filologia romanza*, 1/1885, str. 277-334; F. Cardini, *L'acciar de' cavalieri studi sulla cavalleria nel mondo toscano e italico* (secc. X11-XV), Firenze, 1997, str. 28-35.

⁴² Видети Јиречек, *н. д.*, II, стр. 112-114.

⁴³ *L'avveturoso Siciliano*, str. 281-331.

⁴⁴ Исто, str. 283-284.

⁴⁵ Исто, str. 293-297.

⁴⁶ Исто, str. 320-325.

⁴⁷ Исто, str. 283, 292-293, 319.

⁴⁸ О томе видети А. Stewart, *The Armenian Kingdom and the Mamluks: War and Diplomacy during the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Leiden, 2001.

⁴⁹ Уп. Ђ. Андреев, „Одношения между България и Неаполитанското кралство през втората половина на XIII век“, *Исторически преглед*, 4/1978, стр. 72-73; М. Антоновић, „Србија и Лионска унија - неуспео покушај приближавања“, *Међународни научни симпозион - 950 година*

Мореје, пошто је познато да је крајем Милутинове владавине Филип Тарентски, титуларни константинопољски цар и принцепс Ахаје и господар Албаније, пришао антисрпској коалицији угарског краља Карла Роберта.⁵⁰ Ипак, што се тиче помена најамника у служби рашког краља, ова романса завијена у историјски декор није поуздани историјски извор на основу кога се могу доносити далекосежнији закључци, не само због књижевног жанра коме припада, већ и због времена њеног настанка које може осликавати прилике не из времена краља Милутина, већ његових наследника.

Други поменути податак - надгробни натпис из Тревиза, чији је текст објавио још далеке 1616. године позноренесансни научник и лекар Бартоломео Буркелати (1548-1632) - представља много поузданије сведочанство о присуству западњака у Милутиновој служби.⁵¹ На надгробној плочи извесног Франческа де Саломоне (Franciscus de Salomone), која се налази у главној градској катедрали (duomo di Treviso), записано је да је он дана 25. марта 1304. године [на Благовести] био од стране рашког кнеза и господара Уроша обдарен витешким појасом.⁵² Франческо де Саломоне очигледно је боравио у Србији почетком XIV века, што, с обзиром на тадашње Милутинове ратове, наводи на помисао да се можда истакао у сукобима против далматинског бана Павла Шубића или Дубровника. Убрзо затим он се вратио у родни град. Наиме, већ 10. јануара 1306. године налазио се у Тревизу, када је споменут као dominus Franciscus de Salomone, miles, у једној даровници у својству сведока.⁵³ Судаћи по каснијим споменима у документарним изворима, Франческо је био угледна личност свог града.⁵⁴ Његов рођени брат Кастелано де Саломоне седео је између 1309. и 1322. на епископској столици Тревиза и сахрањен је заједно са њим у породичној гробници.⁵⁵

Речи записане на Франческовом надгробном споменику осликавају уобичајену форму додељивања витешког достојанства у западном свету тога

од Великог раскола (1054) и 800 година од пада Цариграда у руке Крсташа (1204) (ур. Р. Поповић), Београд, 2005, стр. 118-120.

⁵⁰ А. Theiner, *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacrum Illustrantia*, I, Romae, 1859, str. 830, dok. br. 1263; М. Антоновић, „Црквена политика краља Милутина према северној Албанији у светлу западноевропских извора”, *Манастир Бањска и доба краља Милутина - зборник радова са научног скупа* (ур. Д. Бојовић), Ниш - Косовска Митровица, 2007, стр. 26 (у даљем тексту Антоновић, Црквена политика).

⁵¹ Овај извор је, такође, добро познат захваљујући Јиречеку. Међутим, чешки историчар није тачно пренео натпис из Тревиза, нити у целости. „Кривица” за ове пропусте ипак није његова јер му Буркелатијево дело није било доступно, већ у литератури коју је користио; Уп. Јиречек, *н. д.*, II, стр. 110. и следећу напомену.

⁵² МСССIII. die XXV. *Martii Franciscus e salomone fuit per excelsum principem et D.D. Orosium regem Rasiae militall cinaulo decoratus. Egregius miles qui vitam duxit honestam, laudatur merito, qui iacet in tumulo. Nomine franciscus Salomonis prole notatus, moribus et iuvenis floruit, atq; senex. Mille trecentinis uno quem tera, vigenis Annis sexta die marte decembris emit, Bartholomaeus Burchelatus, commentariorum memorabilium multiplicis historie Tarvisinae, Tarvisii, 1616, str. 232-233.*

⁵³ А. Marsich, „Regesto delle Pergamene coservate nell' Archivio del reverendissimo Capitolo della Catedrale di Trieste”, *Archeografo Triestino – Nuova Serie* 6/1880, str. 14.

⁵⁴ V. Joppi, „Documenti Goriziani del secolo XIV”, *Archeografo Triestino - Nuova Serie*, 18/1887, str. 392; G. Cagnin, *Il precesso Avogari* (Treviso, 1314-1315), omaota, 1999, str. 557.

⁵⁵ С. Eubel, *Hierarchia Catholica Medii aevi*, Moasterii, 1913, str. 480. Натпис на Кастелановој гробници такође је сачуван код Буркелатија: *Preasul ego patriae Salommonis stemate cretus. et Castellanus nomine dictus eram. Huic urbi tutela fui, me dura probante Tempora bellorum, quem lapisiste ferat. Sextils me Quinte dies post mille trecentos Annos viginti misit ad astra duos, Burchelatus, н. д.*, 233.

доба.⁵⁶ Оне пружају јасну назнаку о продирању и присуству феудалних обичаја у средњовековној Србији.⁵⁷ На основу тога може се основано претпоставити да Франческо де Саломоне није био изоловани случај и да је у Милутиново време било и других западњака авантуриста у српској служби. О тадашњим везама Србије и северне Италије, поред примера витеза из Тревиза, говоре и подаци о набавкама оружја. Познато је да је принц Стефан, спремајући се на побуну против свог оца Милутина, 1313. године, набављао мачеве из Венеције.⁵⁸ Такође, сам Милутин се 1318. године бавио куповином оружја у Венецији, о чему је остала једна одлука млетачког сената којом се рашком краљу дозвољава да извезе оружје преко мора.⁵⁹ Да ли су овим путем, посредством Серенисима, у службу краља Милутина долазили и западњачки најамници, у недостатку изворних података може се само нагађати. С обзиром на оскудне трагове у изворима, чини се да они нису били бројни, али је пракса њиховог унајмљивања, утемељена у то време, представљала основу коју су Милутинови наследници Стефан Дечански и Стефан Душан значајно проширили и унапредили.⁶⁰

Организација и трошкови издржавања најамника

Док извори пружају обавештења о најамницима различитог порекла током четворедеценијске Милутинове владавине, као и о сукобима у којима су они учествовали, о другим питањима везаним за њихово присуство подаци су много оскуднији. Најамници су вероватно углавном служили као коњаници, али треба приметити да су чак и у одреду Меликових Туркопула једну трећину људства чинили пешаци. Што се тиче података о бројности најамничких одреда у Милутиновој служби, од помоћи су једино византијски извори који говоре о две хиљаде Кумана и 1.500 Туркопула. Ти одреди представљали су бројчано највеће забележене најамничке контингенте не само у Милутиново време, већ у Немањинској Србији уопште.⁶¹ Када се узме у обзир и истовремено присуство Алана и Татара, јасно је да је Милутин у завршној фази рата против Драгутина имао под оружјем још више најамника од простог збира ове две бројке. Свакако, број најамника у краљевој служби није био сталан, већ је зависио од тренутних прилика и потреба.

⁵⁶ A. Scaglione, *Knights at Court: courtliness, Chivalry & Courtesy from Ottonian Germany to the Italian Renaissance*, Berkeley – Los Angeles, 1991, str. 18-19.

⁵⁷ Витешко достојанство у тадашњој Рашкој није посведочено у другим изворима, али јесте у околним земљама - Дубровнику и Босни; уп. G. Škrivanić, „Paličnik i vitez u srednjovekovnoj Srbiji”, *Vesnik vojnog muzeja*, 15/1969, str. 207-212.

⁵⁸ Š. Ljubić, *Listine o jednošajah između južnoga Slavenstva i Mletačke republike, I*, Zagrabiae, 1868, str. 266, dok. br. 419; уп. M. Aleksić, *Medieval Swords from Southeastern Europe – Material from 12th to 15th Century*, Belgrade, 2007, str. 15.

⁵⁹ *Acta Albaniae Veneta*, 1/1, ed. J. Valentini, Palermo, 1967, str. 16, dok. br. 39. Практика куповања оружја из италијанских производних центара настављена је и у време Милутинових наследника. Видети: Ђ. Петровић, „Оружје Србије и Европа XII-XIV век”, *Европа и Срби. Међународни научни скуп* (уп. С. Терзић), Београд - Нови Сад, 1996, стр. 147-148.

⁶⁰ О западњачким најамницима у Србији током владавине Стефана Дечанског и Стефана Душана видети: Новаковић, *н. д.*, стр. 85-87; Škrivanić, *О најамничкој војсци*, стр. 82-83, 86; M. Динић, *Шпански најамници у српској служби* у: M. Динић, *Из српске историје средњег века*, Београд, 2003, стр. 431-446 (у даљем тексту: Динић, *Шпански најамници*); M. Динић, О витезу Палману, у: *исто*, стр. 447-451; Веселиновић, *н. д.*, стр. 409-410.

⁶¹ Škrivanić, *О најамничкој војсци*, стр. 87; Веселиновић, *н. д.*, стр. 411-412.

Што се тиче унутрашње организације најамника, једине податке, и то само оне најопштијег карактера, доноси Данило II описујући збивања која су пратила последње дане Милутиновог живота и премештање његових моштију. У то време, како писац преноси, на многим местима јављали су се пукови војника, мислећи да постигну неку своју вољу и да уграбе нешто од оних који носе тело блаженога.⁶² Овде се, по свему судећи, радило о најамницима, пошто је мало вероватно да је у то време могло бити друге стајаће војске организоване у пукове.⁶³ Порекло ових војника није познато, али је овај одељак из Милутиновог житија значајан и као још једно сведочанство присуства најамника у тадашњој српској држави.

Начини новачења најамника такође се могу разматрати само у општим цртама. Веће групе страних војника долазиле су у Србију углавном на владарев позив, како то показује пример Меликових Туркопула и новачење Грка и Бугара крајем Милутинове владавине. Унајмљивање је поверавано људима из најближег владаревог окружења, о чему сведоче мисије монаха и дипломате Хиландарца Калиника који је путовао у Константинопољ 1320. године⁶⁴ и Милутиновог сина и десигнираног наследника Константина који је из истог разлога током наредне године кренуо на пут у околне земље. Приликом унајмљивања источњака за рат против Драгутина, чини се да је важну улогу одиграла још једна добро позната личност. Наиме, како сведочи његов животописац, тадашњи хиландарски игуман и будући српски архиепископ Данило је између 1307. и 1310, током свог боравка на Светој гори, већ имао контакте са Туркопулима и другим војницима у саставу Каталанске компаније, као и са Аланима и Татарима који су касније дошли у Србију.⁶⁵ У једном тренутку он је чак са оружаном пратњом пренео ризницу Хиландара у Србију, као и лакимије коњске, одн. стада коња који су очигледно послужили опремању Милутинове војне против брата.⁶⁶ Треба истаћи и да су источњаци у Милутиновој служби били, по свему судећи, исплаћени од средстава склоњених у манастиру Бањска, у којем краљ беше сабрао много богатство, све своје имање,⁶⁷ а управо је у то време за бањског епископа био постављен сам Данило, са задужењем да се стара о државној ризници.⁶⁸ Иако је животописац можда и намерно прећутао или оставио недореченим одређене детаље из његове биографије који се нису уклапали у шаблон једног житија, на основу ових наговештаја може се закључити да је Данило активно учествовао у припремању Милутиновог рата против Драгутина, као и у унајмљивању источњачких најамника у службу свог суверена.

Без изворних сведочанстава не може се аргументовано расправљати ни о платама Милутинових најамника. На основу савремених података из суседних држава, Византије и Дубровника, може се једино приметити да су се оне

⁶² Данило/Даничић, стр. 157-158; Данило/Мирковић, стр. 119.

⁶³ Škrivanić, *O najamničkoj vojsci*, str. 85.

⁶⁴ Калиник је и раније у неколико наврата боравио у Константинопољу као поверљива личност српског владара: В. Мошин, „Хиландарац Калиник, српски дипломата XIV века“, *Историјско-правни зборник*, I, Сарајево, 1949, стр. 117-132.

⁶⁵ Данило/Даничић, 340-343; Данило/Мирковић, 258-260; М. Живојиновић, „Житије Данила II као извор за ратовања Каталанске компаније“, *Зборник радова Византолошког института*, 19/1980, стр. 251-273.

⁶⁶ Данило/Даничић, стр. 343-344; Данило/Мирковић, стр. 260-261.

⁶⁷ Данило/Даничић, стр. 357; Данило/Мирковић, стр. 272.

⁶⁸ Данило/Даничић, стр. 358; Данило/Мирковић, стр. 272-273. О кратком Даниловом боравку на месту епископа Бањске: Д. Јањић, „Бањска епископија и разлози њеног оснивања“, *Баштина*, 27/2009, 103-114.

разликовале од случаја до случаја.⁶⁹ Са друге стране, сасвим је извесно да је новачење најамника стављало државну благајну пред велике финансијске тешкоће. То посредно показује владарево посебно старање о државној ризници приликом рата против Драгутина, као и добављање новчаних и других средстава са стране, тј. из Хиландара. Редовни државни приходи нису били довољни ни за унајмљивање најамника из суседних земаља крајем Милутинове владавине. Током 1320. године краљ је писао дубровачком кнезу Вартоломеју Граденигу, тражећи за исплату Светодимитарског дохотка, како стоји у писму: *добре динаре, а немојте ми давати зле динаре, јер их Грци неће...*⁷⁰ Тражење „доброг“ новца свакако је било у вези са настојањима престолонаследника Константина да унајми грчке војнике у српску службу.⁷¹ Прибегавање ванредним изворима прихода била је, изгледа, устаљена пракса приликом унајмљивања страних војника, али Србија није била јединствена у том погледу. Слични модели издржавања најамника срећу се и у Византији тога доба.⁷²

Владарева одлука да Туркопуле не држи стално под оружјем, већ да им додели земљу за издржавање, вероватно је била мотивисана великим трошковима који су пратили издржавање најамничке војске. Иза уступања куманског одреда Византији такође су могли бити финансијски разлози. Наиме, након завршетка ратних операција очигледно се сматрало пробитачнијим да се најамнички одреди због одређених политичких интереса уступе суседној држави, него да њихово издржавање и даље пада на терет државне ризнице.

Значај и разлози присуства најамника

Како примећује један савремени историчар, „за разлику од Византије где повећана употреба најамника осликава слабљење државе, најамници су у Србији помогли њеном снажењу“.⁷³ Заиста, одреди страних војника не само да су учествовали у Милутиновим војним успесима, већ су за њих били и директно заслужни. Њихово присуство забележено је у рату против Византије, у унутрашњем сукобу између Милутина и Драгутина, у борби између Милутинових синова око престола, а одлучно се настојало да се њихове услуге

⁶⁹ Каталанци коњаници у византијској служби били су плаћени 4 унце злата месечно, а пешаци 1 унцу, што према византијским новчаним јединицама одговара износу од 34, односно 8,5 номизми, Ramon Muntaner, *Cronica Catalana*, ed. A. De Bofarull, Barcelona, 1860, cap. 199, str. 379, Bartusis, *н. д.*, стр. 151. У исто време, према византијском историчару Георгију Пахимеру, Алани који су ступили у службу константинопољског цара били су плаћени само 3 номизме, али је обезбеђивање њихових коња и опреме падало на рачун царске владе, Pach/Failler, IV, str. 460-461. У Дубровнику је 1301. године, за време рата против Милутина, примљена у службу неколицина стрелаца (*balesteri*), судећи по њиховим именима пореклом Арагонаца, са месечном платом од 5 перпера, *Monumenta Ragusina – Libri Reformationum*, V, ed. J. Gelcich, Zagrabiae, 1897, str. 7; уп. Динић, *Шпански најамници*, стр. 432.

⁷⁰ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I, Београд - Сремски Карловци, 1929, стр. 39, док. бр. 43.

⁷¹ В. Петровић, *н. д.*, стр. 97.

⁷² Тако је Андроник II, приликом побуне Каталанаца 1305. године тражио од грађана добровољне прилоге за опремање војске, који, упркос добром одзиву, нису били довољни да покрију трошкове; Pach/Failler, IV, str. 628-629; Laiou, *н. д.*, стр. 167. Током рата против Јована V Палеолога 1352. године, Јован VI Кантакузин искористио је црквена блага да би од њих платио турске најамнике, што је изазвало згражавање код његовог савременика Нићифора Григоре, Gregoras, III, str. 179; Bartusis, *н. д.*, 149.

⁷³ J. Fine, *The Late Medieval Balkans - A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, 1994, str. 200.

обезбеде и током рата са Угарском. Њихово учешће било је изгледно и у другим ратовима овога доба, о чему веома употребљиве наговештаје пружају Данилове вести о збивањима која су се одиграла непосредно након Милутинове смрти, као и пример витеза из Тревиза.

Још једно питање остаје недоречено и њиме је потребно позабавити се на крају овог излагања, а то су разлози бројног и учесталог присуства најамника у Србији Милутиновог времена. Природно би било тражити их у квалитетима професионалних војника и економској моћи државе која издржава најамничку војску. Добро обавештени анонимни западни савременик с почетка XIV века као да указује на прву могућност, говорећи о слабостима домаће војске рашког краља у односу на западњачку војску тога доба.⁷⁴ Но, иако су његови наследници увелико користили потенцијал западних војника, Милутин се на њих ослањао у много мањој мери него на доступније војнике из околних земаља и оне источњачког порекла. Такође, снажно присуство најамника у Милутиновој Србији не би се могло објаснити ни привредним успоном земље и нараслим приходима државне благајне. Напротив, како је показано на претходним страницама, унајмљивање великих група најамника стављало је државу и њеног владара пред велике финансијске тешкоће.

Постоји још један мотив који објашњава Милутиново поверење према страним војницима и који није у економској снази државе, нити у слабости домаће војске, већ у њеној несталности и непоузданости. Наиме, Милутин је у својим политичким плановима наилазио на противљење других чланова владарске породице, пре свега своје мајке Јелене и брата Драгутина.⁷⁵ Њих је пратило и непријатељство властеле, из чијих је редова регрутована домаћа баштиничка и пронијарска војска. Како извори сведоче, у редовима аристократије постојао је отпор приликом склапања споразума са Византијом 1299. године.⁷⁶ Локално племство масовно је подржало Стефанову побуну у Зети против оца.⁷⁷ Такође, приликом склапања антисрпске коалиције 1319. године, савезник угарског краља и Филипа Тарентског, папа Јован XXII, подстицао је прваке из северне Албаније на оружје против „тираније рашког краља”.⁷⁸ О овим тешкоћама које су пратиле Милутина током његове целокупне владавине можда и најречитије сведочи стање у земљи из времена његовог рата са Драгутином. Тада се, како примећује Данилов настављач, сви његови великаши беху одметнули, односно пришли противничкој страни.⁷⁹ Као што је у појединим тренуцима настојао да се ослони на стране силе да би ојачао свој положај у односу на друге центре моћи у држави,⁸⁰ чини се да је владар

⁷⁴ *Homines regni dicti (= Рашке) sunt procere et pulchre stature, tem viri, quam mulleres, sed viri nullius fortitudinis sunt ad arma, unus enim probus in armis pelleret L, ex eis, Anonymi descriptio Europae Orientalis: Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia" anno MCCCVIII exarata, ed. O. Gorka, Cracoviae, 1916, str. 32.*

⁷⁵ Динић, Однос, 47-58; И. Ђурић, „Дежевски сабор у делу Данила II”, *Архиепископ Данило II и његово доба - међународни научни скуп поводом 650 година од смрти* (ур. В. Ђурић), Београд, 1991, стр. 169-195; С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд, 1997, стр. 118-128.

⁷⁶ ВИИНЈ, VI, стр. 130-131 (Теодор Метохит, превод и коментари И. Ђурић).

⁷⁷ Данило/Даничић, стр. 124-125; Данило/Мирковић, стр. 94.

⁷⁸ I. Thalloczy, C. Jireček, E. Sufflay, *Acta et Diplomata Res albaniae Mediae Aetatis Illustratia*, I, Vindobonae 1913, str. 194-197; уп. Антоновић, *Црквена политика*, стр. 26-28.

⁷⁹ Данило/Даничић, стр. 358; Данило/Мирковић, стр. 272.

⁸⁰ Навешћемо само један мало познат пример, везан за додељивање Зете на управу Милутиновом сину Стефану 1308. године. Српски владар је тада тражио од папе Климента V да потврди овај чин, као и да се на папској курији призна законитост Стефана који је „зачет изван брака”. Милутиново писмо Клименту V није сачувано, али јесу папина упутства за његове

непоузданост домаће војске надомешћивао ослањањем на услуге страних војника које је директно издржавао и који су му били лично одани. То је била потребна, чак и неопходна пракса, која је упркос великим наметима пред које је стављала државну благајну давала добре резултате. Начин на који је Стефан Урош II Милутин користио најамничке војске, које су му у више наврата обезбедиле успех и победу на бојном пољу, представља важан показатељ метода и средстава вођења државне политике, као и сведочанство његових државничких квалитета.

посланике који су тада путовали у Србију из којих се види његов садржај, А. И. Тургенев, *Акты историческіе относящіеся къ Россіи извлеченные изъ иностранныхъ архивовъ и библиотекъ*, II, Санктпетербург, 1842, стр. 361 (App. I: *Прибавление, содержащее въ себе акты относящіеся до другихъ славянскихъ земель, съ 1231 по 1308 годъ.*). Нешто касније Милутин се, према француском доминиканцу Бернару Гију, изговарао пред папским представницима да не може да прихвати црквену унију на коју се обавезао због страха од своје мајке и брата; *E. Floribus Chronicorum Auctore Bernardo Guidonis*, edd. J-D. Guigniaut, N. de Wailly, *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, XXI, Paris, 1855, str. 718; *Vitae Paparum Avenionensium, I*, ed. G. Mollat, Paris, 1916, str. 65. Свакако радило се о изговору, али оном који је почивао на реалном односу снага у тадашњој Србији. Још увек најдетаљнији преглед преговора Милутина са папском куријом и Карлом Валоа пружа М. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац, 1934, стр. 6-18.